

УДК 338.436:631

Л. В. Булавка,

аспірант, Уманський національний університет садівництва, м. Умань

ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ СЕРЕДОВИЩА ФУНКЦІОНУВАННЯ ОСОБИСТИХ СЕЛЯНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

L.W. Bulavka,

graduate student, Uman national university of gardening

HISTORICAL PRE-CONDITIONS OF ENVIRONMENT OF FUNCTIONING OF THE PERSONAL PEASANT ECONOMIES ARE ON TERRITORY OF UKRAINE

Проаналізовано тенденції розвитку особистих селянських господарств в ринкових умовах. Визначено вплив соціально-економічних факторів на розвиток особистих селянських господарств. Відображено хід реформування особистих селянських господарств, розкриті недоліки в їх розвитку та шляхи їх вирішення.

The development trends for the personals peasant economies progress had been analyzed. Influence of socio-economic factors on the personal peasant economies development had been developed. Devoted the ways personal peasant economies, revealed shortcomings in the implementation and their possible solutions.

Ключові слова: агропромислове виробництво, економічні відносини, особисті селянські господарства, розвиток, земельна реформа.

Key words: agroindustrial production, economic relations, personal peasant economies, development, land reform.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Селянські господарства населення посідають вагомe місце в аграрній економіці і є формою ведення виробництва, яке має досить довгу історію. У процесі свого розвитку вони, з одного боку, стали для багатьох сільських сімей формою покращення свого матеріального становища, а з іншого — виявилися стабілізаційною формою, яка стримує спад сільськогосподарського виробництва в усіх категоріях господарств і підтримує продовольчу безпеку держави.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Різноманітні аспекти функціонування селянських господарств населення неодноразово були розглянуті в роботах Васильчака С.В. [2], Гайворонського В.М., Жушмана В.П., Корнієнка В.М. [1], Макаренка П.М., Мельника А.Ю., Березівського П.С., Балаша А.Я., Коверка Ю.І., Оліховської М.В. [4]. Зокрема розглянуто сутнісну характеристику і форми їхнього господарювання. Проаналізовано причини їх розвитку. Проте не виконано порівняльну оцінку становища та умов розвитку господарств населення у певні історичні періоди їх існування, не вказано спільні та відмінні риси сучасних господарств населення та господарств, що існували при адміністративно-командній економіці та в перехідний період нашої держави.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою дослідження є визначення історичних передумов середовища функціонування особис-

тих селянських господарств на території України, виявлення основних факторів стрімкого розвитку у перехідний період економіки України і визначення основних засад їх розвитку за сучасних умов.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Селянські господарства, як форма самозабезпечення, була притаманна людству протягом тривалого періоду його розвитку. Історичний досвід ведення господарської діяльності різних країн показує, що змінювалися суспільно-політичні формації, до влади приходили різні політичні сили, які суттєво, а інколи і докорінно впливали не тільки на організаційні форми ведення сільськогосподарського виробництва, а взагалі на все суспільне виробництво.

Історичний аспект дослідження типів господарювання вказує на те, що ОСГ були природною основою утворення всіх інших форм господарювання. На базі господарств населення виникли селянські дрібнотоварні господарства з особистою формою власності, великі державні і приватні форми господарювання та інші види сільськогосподарських підприємств [1]. Проте особисте господарство населення, як форма ведення виробництва продукції на землі, збереглося і зберігається дотепер. Правда, інколи змінювалися їх розміри, назви, системи взаємовідносин, однак суть їх залишалася для сільського трудівника незмінною — забезпечення себе засобами існування і незапереч-

ним залишається той факт, що вони завжди були формою покращення добробуту населення, адже з метою покращення свого матеріального становища люди займалися веденням особистого господарства, оскільки вважали неможливим здійснювати це іншими способами.

Історичні матеріали засвідчують, що аграрні господарства сімейного типу вперше з'явилися в Україні у середині XVI ст. Отже, можна констатувати той факт, що господарства населення мають досить довгу історію свого функціонування.

Найважчий період у розвитку індивідуальних господарств припадає на період Радянського Союзу. Люди, перебуваючи у скрутному матеріальному становищі, не мали змоги покращувати рівень свого добробуту за допомогою особистого господарства, адже правлячі кола партії постійно вели політичну боротьбу проти таких форм покращення становища людини. Наприклад, з метою боротьби проти порушення Статусу сільськогосподарської артілі в 1946 р. почали обмежувати присадибні індивідуальні господарства, що давали селянам 70% усіх грошових доходів, 80% м'яса, 90% картоплі. Уведено було грошові та натуральні податки, що призвели до знищення домашніх тварин, вирубання садів. Проводилася також політика обмеження особистих господарств колгоспників. Так, у 1955 р. удвічі зменшено розміри присадибного господарства. У 1956 р. встановлено грошовий податок з громадян, що тримали худобу в містах, а в 1959 р. і це було заборонено. Відповідно до законів 1963 р. знову було підвищено податки на тримання худоби. У 1954—1964 рр. поголів'я великої рогатої худоби в підсобних господарствах колгоспників скоротилося на 14,3% [5].

З проголошенням незалежності у нашій державі змінилася політична атмосфера щодо функціонування селянських господарств населення, оскільки останні в час перехідного періоду на засади ринкових відносин почали виступати як основний чинник підвищення життєвого рівня громадян України. Адже перехідний період до ринкової економіки дорого коштував Україні з огляду на людський розвиток. Неминучим наслідком глибокої кризи в Україні, як і в ряді інших колишніх радянських республік, є різке послаблення соціальної захищеності більшості населення, різке зниження життєвого рівня. У 1994 р., у період найбільшого падіння макроекономічних показників, реальні доходи громадян упали до 19% порівняно з базовим рівнем 1991 р. Купівельна спроможність середньої заробітної плати за різноманітними продуктами харчування знизилась за період 1990—1993 рр. у 3—9 разів, а мінімальної зарплати — у 10—29 разів. У період гіперінфляції у 1992—1994 рр. особливо різким було падіння ре-

альних розмірів пенсій. За межею бідності опинилося понад 80% населення країни. Скорочення обсягів виробництва призвело до різкого зменшення зайнятості і зростання безробіття. Рівень фактичного безробіття в країні за різними оцінками становив від 1,4 млн до 3,5 млн осіб, що становить 20—25% працездатного населення, а з урахуванням прихованого безробіття, вимушених відпусток за свій рахунок, затримкою виплат і без того низької заробітної плати рівень безробіття становив 40% [3].

Українське суспільство платило високу ціну за перехід нашої економіки на ринкові засади функціонування. Вся сукупність цих факторів щораз дужче виливалася у необхідність виживання шляхом самозабезпечення.

Першою ціною за нові економічні умови було екстраординарне зростання бідності — як за доходами, так і за фізичними характеристиками людини (людська бідність). Людська бідність, яку ООН визначає як втрата базових людських можливостей, теж зростала. Недоїдання — одна з таких значних проблем. Бідні сім'ї зменшували вживання таких важливих продуктів, особливо для дітей, як молоко, м'ясо, овочі та переходили на споживання продуктів низької якості.

Другою ціною перехідного періоду було зростання нерівності у доходах та рівні життя населення. Спостерігалось зростання частки розподілу доходу підприємств від праці до капіталу, а також зростання диференціації заробітної плати та споживання. Це також відображало зміни у відносних цінах, часто ціни на товари та продукти для бідних зростали швидше, ніж на інші. У домогосподарствах збільшувалася частка витрат на придбання продуктів харчування, але в результаті відносно низьких абсолютних значень доходу, поширювалося вживання продуктів низької якості, що призводило до зниження калорійності денного раціону, порівняно з ustalеними нормами.

Третьою ціною стало зростання безробіття, передбезробіття та неформальної зайнятості. До цього додамо, що безробіття страшене для трудового потенціалу не тільки самим вилученням з виробничої діяльності, в результаті чого буде недо-вироблений суспільний продукт, але й соціальними та моральними наслідками як для самого безробітного, так і його сім'ї, так і для стабільності соціальної ситуації у країні [6].

Наведені вище чинники слугували певними стимуляторами для розвитку селянських господарств населення, які на той час посіли важливе місце в аграрній економіці і відіграли важливу роль у забезпеченні продовольчого ринку. З одного боку, вони стали для багатьох селянських сімей

основним джерелом формування доходів і продовольчих ресурсів, а з іншого — були стабілізуючою формою господарювання, яка в період економічної кризи стримує спад виробництва сільськогосподарської продукції в усіх категоріях господарств. Вони слугували вагомим джерелом зайнятості для чоловіків і жінок (у більшій мірі). Ця форма господарювання виявилася найбільш пристосованою в умовах перехідного періоду до ринкової економіки.

Пройшовши певний історичний шлях і ввібравши в себе нові засади функціонування, сучасні ОСГ населення вийшли на новий історичний шлях свого розвитку. Їх не слід зрівнювати з господарствами того ж типу, що існували у минулому столітті. На даному етапі свого розвитку вони досягли значного прогресу і дедалі частіше втрачають споживчий характер і перетворюються на господарства товарного типу. І хоч сучасне особисте господарство дещо відрізняється від такого роду господарства, яке існувало десятки років тому, проте зберегло більшість рис. Закономірності їх функціонування ідентичні. У них діє той самий мотиваційний механізм. Однак значні зміни в суспільному житті, які сталися протягом майже сторіччя, змінили як економічне середовище, так і внутрішню структуру цього типу господарств.

Отже, сучасні ОСГ населення і ці самі господарства, що існували кілька десятків років тому, — це далеко не ідентичні економічні формування. Зберігаючи основні риси останнього, сучасне особисте селянське господарство є більш складним соціально-економічним явищем, оскільки глибше втілюється у весь спектр суспільних відносин. Тільки певна частина таких господарств залишається за своєю суттю споживчо-трудовами, а більшість із них частково чи повністю включаються в ринковий оборот. Найбільш динамічними серед них є господарства населення у приміській зоні, безпосередньо наближених до ринків збуту продукції. У цих господарствах їхній організаційний план побудований на принципах прибутковості різних видів продукції, а також на максимальній інтенсифікації виробництва за рахунок повної трудової віддачі працездатних членів сім'ї.

У результаті дослідження діяльності сучасних ОСГ були виявлені характерні особливості їх розвитку: своєчасність виконання сільськогосподарських робіт, виробництво продукції за досить великим асортиментом, гнучкість та низькі капітальні вкладення. Поряд із цим господарства населення не позбавлені негативних рис: велике фізичне навантаження, нестабільність доходів, вузьке коло споживачів та обмеженість фінансових ресурсів.

Роль сучасних господарств населення полягає у тому, що вони намагаються вирощувати якомога більше високоякісної сільськогосподарської продукції, що має прямий вплив на їхні доходи. При цьому слід зауважити, що прибутковість виробництва великою мірою пов'язана з впровадженням сучасних технологій, використанням інновацій, відповідного кадрового забезпечення, розвитку маркетингових дій, що не під силу господарствам населення. Отже, функціонування даного виду господарств неможливе без розроблення рекомендацій зі створення умов для розвитку економіки ОСГ населення і товарності їх виробництва.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Селянські господарства є особливою формою діяльності селян, яка була притаманною їм уже довгий період нашої історії. Пройшовши певну еволюцію свого розвитку, селянські господарства населення зберегли основні соціально-економічні передумови свого функціонування та вийшли на новий, більш прогресивний шлях розвитку. Сучасне індивідуальне господарство слід уже розглядати як необхідну форму реалізації особистого та суспільного інтересів у сільському господарстві України, яка не лише сприяє підвищенню добробуту селян, але й вирішує стратегічні питання продовольчого забезпечення.

Література:

1. Аграрне право України: Підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих закладів освіти / В.М. Гайворонський, В.П. Жушман, В.М. Корнієнко та ін.; за ред. В.М. Гайворонського та В.П. Жушмана. — Х.: Право, 2003. — 240 с.
2. Васильчак С.В. Перспективи розвитку господарств населення у ринкових умовах / С.В. Васильчак, О.Р. Жидяк // Науковий вісник ЛНГУ України. — 2009. — Вип. 19.5.
3. Економічна історія: лекції / Н.О. Тимочко, О.А. Пушко, А.М. Рудомьоткіна та ін. — К.: КНЕУ, 2000. — 268 с.
4. Коверко Ю.І. Господарства населення в структурі аграрного бізнесу / Ю.І. Коверко, М.В. Оліховська // Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту. — 2010. — Випуск 2 (8).
5. Лановик Б.Д. Економічна історія України і світу: підручник / Б.Д. Лановик, З.М. Матисякевич, Р.М. Матейко; за ред. Б.Д. Лановика. — К.: Вітар, 1999. — 737 с. — (Вища освіта XXI століття).
6. Стратегія розвитку України: теорія і практика / За ред. О.С. Власюка. — К.: НІСД, 2002. — 864 с.

Стаття надійшла до редакції 01.04.2013 р.